
film noir

a short story

από τον Γιώργο Καζάζη

Film noir.

Δύο αυθεντικές Γαλλικές λέξεις.

Ο όρος ξεκίνησε όταν, ο γεννημένος στην Ιταλία, Γάλλος κριτικός κινηματογράφου **Nino Frank**

χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο «μαύρη ταινία» το 1946 στο περιοδικό «L' Ecran».

Εμφανίζεται δηλαδή αμέσως μετά το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου και η κλασσική του περίοδος προσδιορίζεται από το 1941 έως και το 1958.

Οι **ρίζες** του είναι βαθιές και διαφορετικές :

1. Από **έργα της «σκληρής» αστυνομικής λογοτεχνίας** (κυρίως των Ντασιέλ Χάμετ-Ρέιμοντ Τσάντλερ, αλλά και των Τζέιμς Μ. Κέιν-Ντέιβιντ Γκούντις κ.α.). Έτσι οι πρώτες ταινίες βασίστηκαν σε έργα των παραπάνω.

Ενδεικτικά :

«Το γεράκι της Μάλτας» (1941) (Ν. Χάμετ)

«Διπλή αποζημίωση» (1944) & «Ο ταχυδρόμος χτυπάει
πάντα δυο φορές» (1946) (Τ.Μ.Κέιν)

«Ο μεγάλος ύπνος» (1946) (Ρ. Τσάντλερ)

2. Από τον Γερμανικό εξπρεσιονισμό (ανθούσε την περίοδο 1900-1932)

που έδωσε στο film noir πολλά καταλυτικά στοιχεία :

-τον φωτισμό chiaroscuro.

-τις γωνίες λήψης και κυρίως

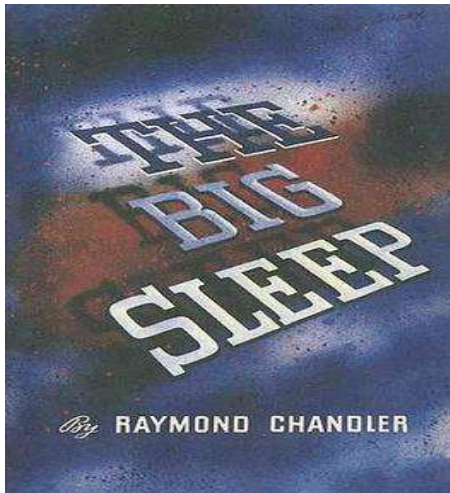
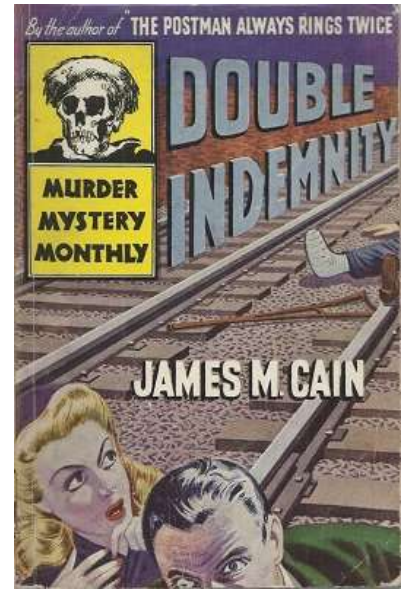
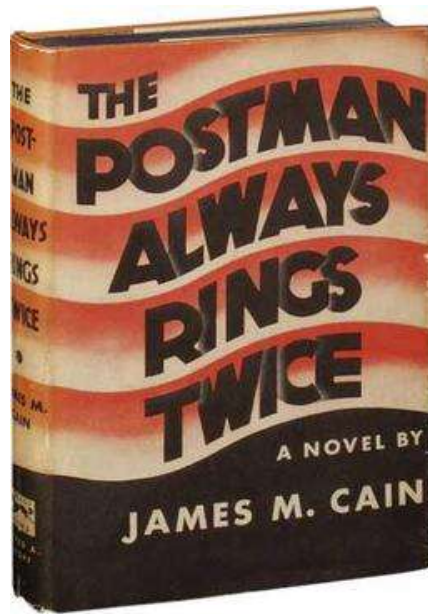
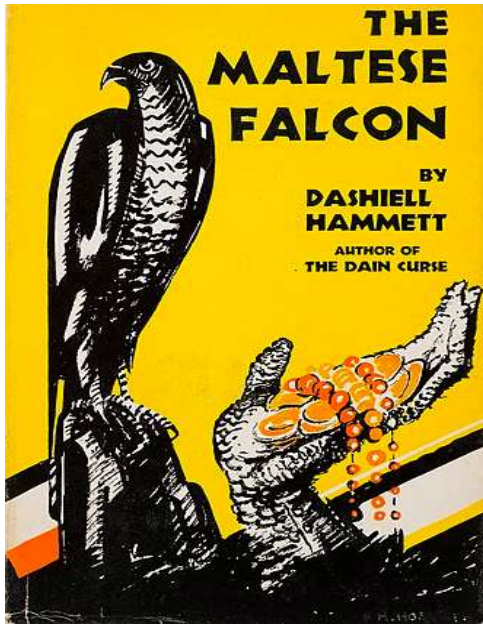
-την εξωτερίκευση των συναισθημάτων και του συμβολισμού.

Σημαντική επίσης και η επιρροή του Γαλλικού ποιητικού ρεαλισμού με φαταλιστικές ταινίες, όπως π.χ. το «Ανθρώπινο κτήνος» (1938) του Ε. Ζολά σε σκηνοθεσία Ζαν Ρενουάρ, το «Το λιμάνι των αποκλήρων» (1938) σε σκηνοθεσία του Μαρσελ Καρνέ.

Ο Ιταλικός νεορεαλισμός που έβγαλε τη κάμερα έξω από τα στούντιο και την τοποθέτησε σε εξωτερικούς φυσικούς χώρους, επηρέασε επίσης σημαντικά.

3. Η φυγή σημαντικών Ευρωπαίων δημιουργών που κατέφυγαν στην Αμερική από την ναζιστική Ευρώπη (Φριτζ Λανγκ-Ότο Πρέμιντζερ-Μπίλι Ουάϊλντερ-Μαξ Οφίλς-Ζακ Τουρνέρ-Ζαν Ρενουάρ κ.α.) οι οποίοι είχαν παρουσιάσει τεράστια έργα που υμνήθηκαν στην Αμερική τη δεκαετία 1920-1930. (Ενδεικτικά : «Το εργαστήριο του Δρ. Καλιγκάρι» (1919) του Βίνε - «Νοσφεράτου» (1922) του Μουρνάου - «Μετρόπολις» (1926) του Λανγκ).

Εν τω μεταξύ στην Αμερική οι ταινίες noir χλευάζονται από τους κριτικούς σαν «δολοφονικές» «έκφυλες» με «αίμα και απληστία» και τα μεγάλα στούντιο τις ανέθεταν σε βοηθητικά συνεργεία, που τις γύριζαν σε λίγες μέρες, και τις πρόβαλαν σαν δεύτερες ταινίες στις αίθουσες.

Παρ' όλα αυτά και με όπλο τα παραπάνω τρία σημεία, κατάφεραν να καθιερωθούν, να γίνουν υποψήφια για βραβεία oscar («Το γεράκι της Μάλτας» (1941) – «Λόρα» (1944) – «Διπλή αποζημίωση» (1944)) και να αποτελέσουν έμπνευση και επιρροή για πλήθος μεγάλων σύγχρονων σκηνοθετών.

Φυσικά δεν τους απονεμήθηκε κανένα oscar.

Τα θέματα του noir είναι βασικά δύο :

- Το **παρελθόν** : Κυρίως βασανισμένο, από το οποίο προσπαθούν να αποδράσουν οι ήρωες και το οποίο δένεται με το παρόν.
Το παρελθόν αντιμετωπίζεται για να επέλθει η λύτρωση ακόμα και αν αυτή είναι ο θάνατος.
- Η **μοιρολατρία** (φαταλισμός) : Όλα τα γεγονότα συνδέονται, σαν αλυσίδα, μεταξύ τους και οδηγούν σε προδιαγεγραμμένο τέλος σε μια κλασική εφαρμογή του ντετερμινισμού (όλα γίνονται για κάποια αιτία και ακολουθεί αναγκαστικά πάντα το ίδιο αποτέλεσμα).

Οι ήρωες/πρωταγωνιστές είναι βασικά τρεις :

- Ο **κυνηγός** της αλήθειας : Συνηθέστατα λειτουργός του νόμου, συχνά ιδιωτικός ντετέκτιβ και σπάνια γυναίκα. Στόχος του να βρει τη κρίσιμη απάντηση ή το μεγάλο μυστήριο.
- Ο **κυνηγημένος** : αναζητείται και καταδιώκεται από την αρχή μέχρι το τέλος της ταινίας. Συνήθως είναι άνδρας που δυσκολεύεται να προσαρμοστεί σε έναν κόσμο που τον θεωρεί παράλογο και αντιδρά. Έλκεται από εγκληματικές πράξεις.
- Η **μοιραία γυναίκα** (femme fatale): Ο γυναικείος χαρακτήρας στο noir είναι συνήθως μοιραίος. Είναι ισχυροί και σαγηνευτικοί χαρακτήρες, που μέσα σε ένα ανδροκρατούμενο σύμπαν χρησιμοποιούν οποιοδήποτε όπλο (φυσικά και τη σεξουαλικότητα) προκειμένου να ισορροπήσουν τη δράση. Το 1978 μια μελέτη για τις «women in film noir» έχει καταλήξει ότι το αντικείμενο του χλευασμού της μοιραίας γυναίκας μπορεί να είναι η πατριαρχία και όχι ο παράλογος κόσμος.

- Η εικόνα των film noir μπορεί να αναζητηθεί στους πίνακες των Edward **Hooper** και Reginald **Marsh**, που απεικονίζουν σκηνές δρόμου καθώς και στις φωτογραφίες εγκλημάτων του φωτογράφου Arthur (Usher) **Fellig**, γνωστού ως **Weegee**.

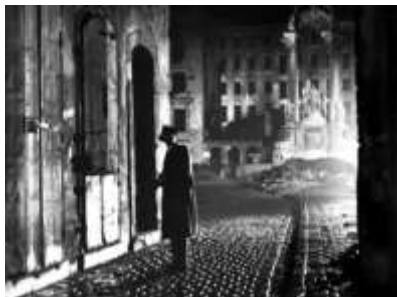

Τα βασικά στοιχεία της εικόνας είναι :

- Ο **φωτισμός** : Ο χαμηλός φωτισμός (chiaroscuro – σε στυλ Rembrandt ή του Caravaggio) χαρακτηρίζει σχεδόν όλα τα noir. Η σκιά και το φως παίζουν μεταξύ τους, όχι μόνο στις νυχτερινές λήψεις αλλά και στις εσωτερικές (περσίδες και κουρτίνες φροντίζουν γι' αυτό). Ο σκληρός (πλάγιος και λοξός) φωτισμός διαγράφει περιγράμματα, αποκαλύπτει ένα μέρος του προσώπου και δημιουργεί τεράστια ένταση. Αυτή η (πάντα) ασπρόμαυρη φωτογραφία των noir με τα έντονα κοντράστ έγινε πρότυπο των ταινιών και ήταν εμπνευσμένη από τον Γερμανικό εξπρεσιονισμό.

- **Γωνίες λήψης** : Το κοντρ-πλονζέ (η μηχανή χαμηλά και βλέπει προς τα πάνω) προτιμάται, γιατί αυτή η γωνία έδινε στους χαρακτήρες ένα εξπρεσιονιστικό ύφος με δραματικές διαστάσεις και ο θεατής βλέποντας και το ταβάνι του σκηνικού ένοιωθε μια αίσθηση κλειστοφοβίας. Επίσης το πλονζέ (η μηχανή ψηλά και βλέπει προς τα κάτω) από το ύψος μιας σκάλας και από ψηλά κτίρια προς το δρόμο, προκαλούσε αισθήματα ανισορροπίας και ιλίγγου.
- **Η κινούμενη εικόνα** : Η κάμερα σε μια λήψη μεγάλης διάρκειας κινείται κατά μήκος του δωματίου, προσπερνά αντικείμενα στο πρώτο πλάνο ή ακολουθεί έναν χαρακτήρα που διασχίζει ένα χώρο ή ένα δρόμο. Δημιουργούσε και ενέτεινε την αγωνία της σεκάνς (sequence) δηλαδή της ακολουθίας σκηνών που παρουσιάζουν ενότητα χώρου/χρόνου/δράσης και δημιουργούν ένταση.
- Το **αστικό τοπίο** : Συνήθως σε Λος Άντζελες, Νέα Υόρκη, Σαν Φρανσίσκο. Στενά δρομάκια, βρεγμένοι βρώμικοι δρόμοι, μισοσκότεινα πεζοδρόμια με φωτεινούς κύκλους κάτω από τους φανοστάτες, ήχοι από βήματα στο σκοτάδι, ταμπέλες από νέον, αποτελούν το τέλειο περιβάλλον του noir (εδώ φαίνεται και η επίδραση του Ιταλικού νεορεαλισμού που έβγαλε την κάμερα έξω από τα στούντιο).

- **Flashback** και **αφήγηση Off** : Η εικόνα του παρελθόντος (βασικό θέμα του noir) εισβάλλει μέσα από πολλά flashback, ενώ η αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο με μια βαθιά άχρωμη φωνή, βάζει τον θεατή στο μυαλό του κεντρικού ήρωα και τον κάνει να ταυτιστεί αρκετά με τον αφηγητή.

Σημαντικοί σκηνοθέτες noir

Billy Wilder (1906-2002)

Edgard G. Ulmer (1904-1972)

Jacques Tourneur (1904-1977)

Robert Siodmak (1900-1973)

Anthony Mann (1906-1967)

Josheph H. Lewis (1907-2000)

Nicholas Ray (1911-1979)

Max Ophuls (1902-1957)

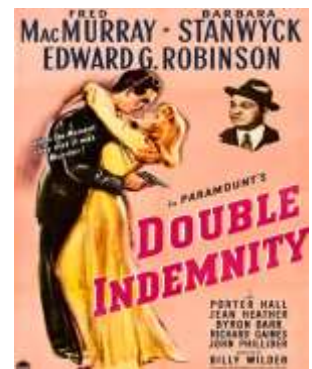
Robert Aldrich (1918-1983)

Orson Welles (1915-1985)

Σημαντικές ταινίες (προτείνονται σε λίστες film noir)

- «**Το γεράκι της Μάλτας**»
(The Maltese Falcon) (1941) . Σκηνοθεσία **John Huston**, βασισμένο στο έργο του Dashiell Hammett. Θεωρείται η ταινία που άνοιξε το κύκλο του film noir. Με τον Humphrey Bogart στο ρόλο του ιδιωτικού ντετέκτιβ. Η ταινία είχε ξαναγυριστεί -χωρίς επιτυχία- το 1931 και το 1936.
- «**Διπλή αποζημίωση**»
(Double indemnity) (1944). Σκηνοθεσία **Billy Wilder**, βασισμένο στη νουβέλα του James M. Cain. Με την Barbara Stanwyck στο ρόλο της «τερατώδους» μαύρης χήρας. Έχει χαρακτηριστεί η πλέον **αδίστακτη** femme fatale των film noir.
- «**Παράκαμψη**» (Detour) (1945).
Σκηνοθεσία **Edgard G. Ulmer** βασισμένο στο έργο του Don Tracy. Με τον Tom Neal αποθέωση της μοιρολατρίας. Μέσα από συνεχή flashback και την Ann Savage να τον εκμεταλλεύεται ασύστολα.
- «**Από το παρελθόν**»
(Out of the past) (1947). Σε σκηνοθεσία **Jacques Tourneur** και σενάριο του Daniel Mainwaring. Με τον Robert Mitchum να μην μπορεί – με τίποτα- να ξεφύγει από το παρελθόν του.

-
- «Πουλημένη στην αμαρτία»
(Criss cross) (1949).
Σε σκηνοθεσία **Robert Siodmak** από το μυθιστόρημα του Don Tracy.
Με τον Burt Lancaster σε μια περίπλοκη ληστεία συνδυασμένη με τρελό έρωτα και προδοσία.
- «Ο πόλεμος του εγκλήματος»
(Gun crazy) (1950).
Σε σκηνοθεσία **Joseph H. Lewis** από μια ιστορία του McKinley Kantor.
Η Peggy Cummins και ο John Dall σε μια ιστορία κυνηγημένων εραστών φυγάδων και ληστειών.
- «Φίλησε με θανάσιμα»
(Kiss me deadly) (1955).
Σε σκηνοθεσία **Robert Aldrich** από το μυθιστόρημα του Mickey Spillane. Με τον Ralph Meeker στο ρόλο ενός αυτάρεσκου νάρκισσου που περιφρονεί τον κόσμο.
Θεωρείται η ταινία που έκλεισε τον κύκλο της λεγόμενης κλασικής περιόδου των film noir
- «Το άγγιγμα του κακού»
(Touch of evil) (1958). Σε σκηνοθεσία **Orson Welles** από ένα μυθιστόρημα του Whit Masterson. Με τους Charlton Heston και Janet Leigh. Μια ιστορία σε μια μικρή πόλη κοντά στα Μεξικανικά σύνορα, όπου η διακίνηση, ο τζόγος, οι δωροδοκίες, η μαστροπεία και όλα τα κακά βασιλεύουν.

Τα «δικά» μου noir

- «**Η νύχτα του κυνηγού**» (**The night of the hunter**) (1955). Σε σκηνοθεσία (η μοναδική) του **Charles Laughton**. Ακόμα και μέχρι σήμερα κανείς δεν έχει καταλάβει γιατί δεν πήρε oscar φωτογραφίας ο **Stanley Cortez** για την εκπληκτική δουλειά του. Συνολικά αλλά ιδιαίτερα για τις νυχτερινές σκηνές.
- «**Τα χρήματα της οργής**» (**The killing**) (1956). Σε σκηνοθεσία του **Stanley Kubrick** , που η πρώτη του ταινία ήταν το 1955 το επίσης noir «**Killer's kiss**».
- «**Η σκύλα**» (**Scarlet street**) (1945) σε σκηνοθεσία του **Fritz Lang**.
- «**Νύχτα αγωνίας**» (**Spell bound**) (1945). Σε σκηνοθεσία του **Alfred Hitchcock**.
- «**Ο ταχυδρόμος χτυπάει πάντα δυο φορές**» (**The postman ring always two times**) (1946). Βασισμένο στο μυθιστόρημα του James M.Cain και σε σκηνοθεσία **Tay Garnett**.
- «**Η γυμνή πόλη**» (**The naked city**) (1948). Σε σκηνοθεσία του **Jules Dassin**. Η ταινία είναι -εν μέρει- από τη ζωή και το βιβλίο του φωτορεπόρτερ **Arthur Felling**, γνωστού ως **Weegee *** , όπως επίσης και η προηγηθείσα ταινία του **Jules Dassin** «**Κτηνώδης βία**» (**Brute force**) (1947). Από το στυλ του Weegee έχει επηρεαστεί (όπως έχει πει) και ο **Stanley Kubrick**.
- «**Ο τρίτος άνθρωπος**» (**The third man**) (1949). Σε σκηνοθεσία **Carol Reed**.

* Στη ζωή και το φωτογραφικό στυλ του Weegee έχουν αναφορά οι ταινίες «**The public eye**» (1992) σε σκηνοθεσία **Howard Franklin** καθώς και η ταινία «**The nightcrawler**» (2014). Η ερμηνεία του **Jude Law**, όταν φωτογραφίζει σκηνές εγκλημάτων -των δικών του κυρίως- στη ταινία του 2002 «**The road or perdition**» σε σκηνοθεσία του **Sam Mendes**, παραπέμπει άμεσα στον Weegee.

Το «new noir»

Οι ταινίες noir της κλασικής περιόδου (1941-1955) αποτέλεσαν και αποτελούν μέχρι τις μέρες μας, πηγή έμπνευσης και επιρροής για πλήθος μεγάλων σύγχρονων σκηνοθετών, στους οποίους συγκαταλέγονται οι :

Roman Polanski – Francis Ford Coppola - François Truffaut - Claude Chabrol – Martin Scorsese – Luc Besson – Quentin Tarantino – David Fincher – Spike Lee – Neil Jordan – Stephen Frears - Lawrence Kasdan κ.α.

Ο όρος «new noir» αναφέρθηκε το 1987 στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου του Τοντ Έρικσον «Noir Εγκυκλοπαιδική αναφορά στο Αμερικάνικο στυλ».

Η πρώτη και πολύ μεγάλη ταινία του new noir ήταν το “Chinatown” (1974) του Roman Polanski και ακολούθησαν (ενδεικτικά) :

- «The conversation» (1974) του Coppola
- «Taxi driver» (1976) του Scorsese
- «Body heat» (1986) του Kasdan
- «Mona Lisa» (1986) του Jordan
- «Reservoir dog» (1992) &
- «Pulp fiction» (1994) του Tarantino
- «Seven» (1995) του Fincher

Το noir στον Ελληνικό κινηματογράφο

Όπως ήταν αναμενόμενο αυτό το κινηματογραφικό είδος έφτασε και στην Ελλάδα. Η δυναμική των σκοτεινών αυτών ταινιών άγγιξε και τον Ελληνικό κινηματογράφο. Στη χώρα μας, όπου το φως και ο ήλιος πρωταγωνιστούν. Έτσι υπήρξε μία περιορισμένη αλλά ενδεικτική παραγωγή ταινιών στις οποίες οι Έλληνες σκηνοθέτες (Ντίνος Κατσουρίδης-Ντίνος Δημόπουλος-Νίκος Κούνδουρος-Ερρίκος Ανδρέου καθώς και τα μυθιστορήματα του πρωτοπόρου Γιάννη Μαρή) πάντρεψαν επιτυχώς τα noir στοιχεία με την Ελληνική πραγματικότητα και κουλτούρα. Δημιουργήθηκαν έτσι λίγες αλλά σημαντικές ταινίες που έχτισαν το ελληνικό noir :

«Ο Δράκος» (1956) του **Νίκου Κούνδουρου**. Φανερά επηρεασμένη από το "M" του Φριτς Λανγκ, αλλά και από τον ιταλικό νεορεαλισμό. Κεντρικό πρόσωπο ένας ασήμαντος και μοναχικός τραπεζικός υπάλληλος που ανακαλύπτει ότι μοιάζει με έναν κακοποιό, τον «Δράκο». Εκπληκτική δραματική ερμηνεία από τον Ντίνο Ηλιόπουλο.

«Ο άνθρωπος του τραίνου» (1958) του **Ντίνου Δημόπουλου**. Η Άννα Συνοδινού βλέπει σε διερχόμενο τραίνο τον, θεωρούμενο από καιρό, νεκρό άνδρα της.

«Εγκλημα στο Κολωνάκι» (1959) του **Τζανή Αλιφέρη**. Σενάριο Γιάννης Μαρή & φωτογραφία Αριστείδης Καρύδης-Φουκς. Η ιστορία αφορά τη δολοφονία ενός διάσημου ζωγράφου, με βασικό ύποπτο τον σύζυγο της ερωμένης του πρώτου.

«Εγκλημα στα Παρασκήνια» (1960) του Ντίνου Κατσουρίδη.

Ίσως το καλύτερο ελληνικό φιλμ νουάρ.. Το σενάριο του Γιάννη Μαρή, κρατά το ενδιαφέρον του θεατή μέχρι το τέλος, ενώ γίνονται αναφορές και στην κατοχή. Η ιστορία: Μια ηθοποιός βρίσκεται νεκρή στα καμαρίνια ενός θεάτρου κι ο αστυνόμος Μπέκας (Τίτος Βανδής) μαζί με ένα φίλο του αρχισυντάκτη εφημερίδας (Αλέκος Αλεξανδράκης) αναλαμβάνουν να εξιχνιάσουν την υπόθεση.

«Εφιάλτης» (1961) του Ερρίκου Ανδρέου.

Από τα ελάχιστα ψυχολογικά θρίλερ της Ελληνικής παραγωγής. Γνήσια πρωτοποριακό σαφώς επηρεασμένο από το "Ψυχώ" του Χίτσκοκ. Η ηρωίδα Άννα φεύγει από το σπίτι της, μετά το θάνατο του πατέρα της, δυσαρεστημένη από το μοίρασμα της κληρονομιάς και δέχεται ένα απειλητικό τηλεφώνημα. Η Βούλα Χαριλάου στον πρωταγωνιστικό ρόλο θεωρείται αποκάλυψη.

«Οι αδίστακτοι» (1965) του Ντίνου Κατσουρίδη.

Αυστηρώς ακατάλληλη για την εποχή της. Αδίστακτοι κακοποιοί, που εκμεταλλεύονται ανθρώπινα δράματα, μίσος, εκδίκηση, πορνεία, αλκοολισμός. Σενάριο του Νίκου Φώσκολου, με τους Νίκο Κούρκουλο και τη Μαίρη Χρονοπούλου. Ένας κακοποιός βγαίνει από τη φυλακή, επιστρέφει στα παλιά του λημέρια και ταυτόχρονα αναζητεί τη χαμένη μητέρα του.

Πηγές :

- Wikipedia
- Imdb
- Womantoc
- Maxmag
- Cityportal
- Slideplayer
- Punked
- cinearchives
- dimartblog
- gr.euronew
- TA NEA
- Alain Silver & James Ursini "Film Noir"